

„ELLENÁLLNI A GONOSZNAK”
Tanulmányok a 70 éves Karsai László tiszteletére

„Ellenállni a gonosznak”

Tanulmányok a 70 éves Karsai László tiszteletére

Szegedi Tudományegyetem
Jelenkortörténeti Tanszék
Szeged
2022

A kötet a Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karának
és a kar Történeti Intézetének támogatásával jelent meg.

Szerkesztő:
Margittai Linda

A borítót tervezte:
Biró Ildikó
Borítókép: Fortepan

© Szegedi Tudományegyetem Jelenkortörténeti Tanszék és a szerzők

Kiadja:
Szegedi Tudományegyetem Jelenkortörténeti Tanszék
Szöveggondozás: Horváthné Szélpál Mária
Nyomdai előkészítés: Annus Gábor
Készült:
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu

ISBN: 978-963-306-826-7

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
POLITIKAI FORDULATOK, RADIKÁLIS TENDENCIÁK	
<i>Harkai Ágnes</i>	
Zsidó témájú cikkek az <i>Ellenzék</i> című kolozsvári napilapban az I. világháború idején	13
<i>A. Sajti Enikő</i>	
A Nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács tevékenysége, 1918 novemberében	29
<i>Ignác Károly</i>	
„A kormánypárt és a nyilasok között tehát nincs különbség...”? Választások és a szélsőjobboldal Kispesten és Pestszenterzsébeten 1939-ben	47
<i>Ungváry Rudolf</i>	
A veszélyben élő liberális demokrácia. A politikai visszacsatolások kilengései és az egyensúly időszakos felborulása	63
KIREKESZTŐK ÉS BEFOGADÓK	
<i>Standeisky Éva</i>	
Kassák és a másság	85
<i>Frank Tibor</i>	
Bevándorláspolitika és antiszemitizmus az 1930-as évek Amerikájában	91
<i>Nagy V. Rita</i>	
A keresztény nemzet és ellenségei. Az antiszemitizmus teológiai indokai a parlamenti képviselők hozzászólásaiban (1938–1941)	107
<i>Paksy Zoltán</i>	
Mindszenty József és a „zsidókérdés”	129
<i>Gábor György</i>	
A nyelv határai	147
AZ INTÉZMÉNYESÍTETT DISZKRIMINÁCIÓTÓL A „VÉGSŐ MEGOLDÁSIG”	
<i>Harsányi László</i>	
Volt-e kiút? Magyar zsidó színészek kiútkeresése, 1939–1944	163
<i>Tibori Szabó Zoltán</i>	
Észak-erdélyi zsidók deportálása 1940–1942-ben	177
<i>Schweitzer Gábor</i>	
„Az elmúlt év története – 5703”. Grünvald Fülöp publikálatlan kézírata az 1942/1943-as esztendő zsidó vonatkozású világeseményeiről az IMIT Évkönyv számára	201

<i>Hajdu Tibor</i>	
A vöröskeresztes otthontól a gettóig	213
<i>Karády Viktor</i>	
Áttérési mozgalom a budapesti zsidóságban 1945 előtt és után	217
<i>Gidó Attila</i>	
Mit tudunk (eddig) az észak-erdélyi cigányok sorsáról (1940–1944)?	233
AUSCHWITZ HELYETT STRASSHOF: KÉNYSZERMUNKÁSOK BÉCSBEN ÉS KÖRNYÉKÉN	
<i>Molnár Judit</i>	
Véletlenek. 15 ezer főnyi „munkaerő-szállítmány” sorsa 1944 júniusában	253
<i>Frojimovics Kinga</i>	
Szegedi zsidók egy ausztriai lőszergyárban 1944/45-ben	263
<i>Kovács Éva</i>	
„Normálisak lehetünk még egyáltalán?” Magyar zsidó kényszer- munkások a bécsi Áltstenrat egészségügyi intézményeiben	273
TÚLÉLÉS ÉS ÚJRAKEZDÉS, SZEMBENÉZÉS ÉS EMLÉKEZET	
<i>Horváth Rita</i>	
„A munkácsi pályaudvaron indulás előtt férjemmel együtt öngyilkosok lettünk”. Az öngyilkosság témája magyarországi holokauszt-túlélők egodokumentumaiban	297
<i>Vörös István Károly</i>	
„...az addigi tulajdonos eltávozása folytán...”. A pécsi zsidók vagyoni sorsa a vészidőszak után	309
<i>Laczó Ferenc</i>	
A bizonyítás szükségessége. A náci főbűnösök nürnbergi peréről ...	325
<i>Novák Attila</i>	
„Az egész ország felszabadítása az imperializmus uralma alól...”. Magyar etnikai voks és izraeli pártpolitika a zsidó állam korai éveiben	333
<i>Pók Attila</i>	
Egy konferencia arcai	349
<i>Hédi Fanni</i>	
Rejtekhelyek feltérképezése. Az amszterdami Vrije Universiteit kutatási projektje és annak magyarországi vonatkozásai	359
<i>A kötet szerzői</i>	377

Véletlenek

15 ezer főnyi „munkaerő-szállítmány” sorsa 1944 júniusában*

MOLNÁR JUDIT

A Horthy-korszak történetét ismerők számára nem jelent újdonságot, hogy 1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot. Az is köztudott, hogy alig két hónap alatt (május 14. – július 9. között) körülbelül 440 ezer magyar állampolgárt, akiket zsidónak minősítettek vallásuk vagy „faji” származásuk alapján, deportáltak a német és a magyar hatóságok. A célállomás az auschwitz-birkenauai megsemmisítőtábor volt.

Tudjuk, hogy Horthy Miklós kormányzó Adolf Hitlerrel történt március 18-i klessheimi tárgyalásait követően hazatért, koronatanácsi ülést hívott össze, és mind a német kívánságnak megfelelően, mind a magyar kormánytagok (különösen Kállay Miklós miniszterelnök) kérésének köszönhetően a helyén maradt.¹ Nem Imrédy Bélát nevezte ugyan ki miniszterelnöknek (mondván, „azt a zsidót?” – pedig Edmund Veessenmayer, a birodalom teljhatalmú megbízottja őt preferálta volna), hanem háromnapos huzavona után helyette Sztójay Döme berlini követet beszélt rá e feladat vállalására, kardbojtját szorongatva.² Persze jól tudta, hogy Sztójay elkötelezett híve a náci Németország politikájának, beleértve a „zsidókérdés megoldását”. Ahogyan a koronatanácson mondta, vádként hangzott el, hogy „Magyarország a zsidókérdésben semmit sem tesz, és nem hajlandó a nagyszámú magyarországi zsidósággal leszámolni”.³ A helyzet azonban megváltozott a következő napoktól.

Mit tett Horthy? Sztójay vezetésével tehát kinevezte az új kormányt, amelynek rögtön szabad kezet is adott a zsidó tárgyú rendeletek vonatkozásában. Ha Imrédyt nem nevezte is ki miniszterelnökké, párttársait, a Magyar Megújulás Pártja prominens vezetőit, Jaross Andort, Kunder Antalt, Rátz Jenőt „beengedte” a kormányba. Majd két hónappal később (május 23.) Imrédy is a kormány tagja lett tárca nélküli közgazdasági miniszter-

---

* A tanulmány az NKFIH (OTKA) ANN 132718 pályázat keretében készült.

¹ Szinai Miklós – Szűcs László (szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest: Kossuth, 1962. 426., 429.

² A Sztójay-kormány megalakulását bővebben lásd: Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. Budapest: 1956-os KHT, 2004. 60–66.

³ Szinai–Szűcs: *Horthy Miklós titkos iratai*, 425.

ként. Jaross belügyminiszter javaslatára két szegedi vitézét, a hírhedten antiszemita Baky Lászlót (március 24-én) és Endre Lászlót (április 8-án) belügyminisztériumi államtitkárokká nevezte ki. Jaross és a csendőrség felügyelője, Faragho Gábor napokon belül összekötőtisztté nevezte ki Ferenczy László csendőr alezredest a német biztonsági rendőrségnél.

A Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA) zsidótlanító osztályának vezetője, Adolf Eichmann számára ideális csapat állt össze a megszállás után néhány nappal. Ráadásul (ne feledjük) főnöke, Ernst Kaltenbrunner is ellátogatott Budapestre, és tárgyalást folytatott Sztójayval a zsidókérdés megoldásáról.⁴

Nem kétséges tehát, hogy német részről deportálni akarták Magyarországról a zsidókat (Eichmann rekordot akart dönteni), Horthy pedig szabad kezet adott ebben a kérdésben az általa kinevezetteknek. 1943-ban Hitler még hiába követelte, nem kívánt részt venni a zsidók kiirtásában.⁵ 1944 tavaszán azonban a kormányzó által kinevezettek minél hamarabb meg akartak szabadulni a zsidóktól – mindegy, hogy milyen módon, milyen áron, csak ki velük az országból. Jaross fogalmazta ezt meg egyértelműen a június 24-i minisztertanácsi ülésen, amikor (egyébként nem először) elhangzott az, hogy lengyel területen – a hírek szerint – elgázosítják, majd elégetik a zsidókat: „Hogy a zsidók hová mennek, minket végeredményben nem érdekel. Az ország érdeke, hogy a zsidók gyorsan legyenek eltávolíthatók.”⁶ A végrehajtás logisztikája, tempója, a deportálandók „mennyiségének” pontosítása azonban hatékony szervezést kívánt. A németek nem gondolták, hogy olyan lelkes magyar kollégákkal működhetnek együtt, mint Endre, Baky és Ferenczy, valamint azt sem tudhatták előre, hogy százezres nagyságrendben számíthatnak a magyar bürokratakra, csendőrökre, rendőrökre és egyéb közalkalmazottakra.

Csak egyetlen példa összehasonlításként a tempóra: Franciaországban a Vichy-kormány fennhatósága alatt 1941 nyarán kezdték a deportálást a külföldi, „hontalan” zsidókkal. Az eredeti terv szerint 1942 végéig 100 ezer

⁴ Karsai–Molnár: *A magyar Quisling-kormány*, 72., 199., 213.

⁵ Ránki György (szerk.): *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal*, II. Ford.: Soltész Gáspár. Budapest: Magvető, 1983. 101–102. Hitler és Horthy találkozójára 1943. április 16–17-én került sor a klessheimi kastélyban. Horthy hivatalos válaszát lásd Szinai–Szűcs: *Horthy Miklós titkos iratai*, 392–397. A levél végleges változatából Horthy kihagyta a tervezetben szereplő alábbi mondatot: „Excelenciád további szemrehányása volt, hogy a kormány a zsidók kiirtásának keresztülvitéleiben nem járt el ugyanolyan mélyrehatóan, mint az Németországban történt, és ahogyan az a többi országban is kívánatosnak látszik.” Uo., 398.

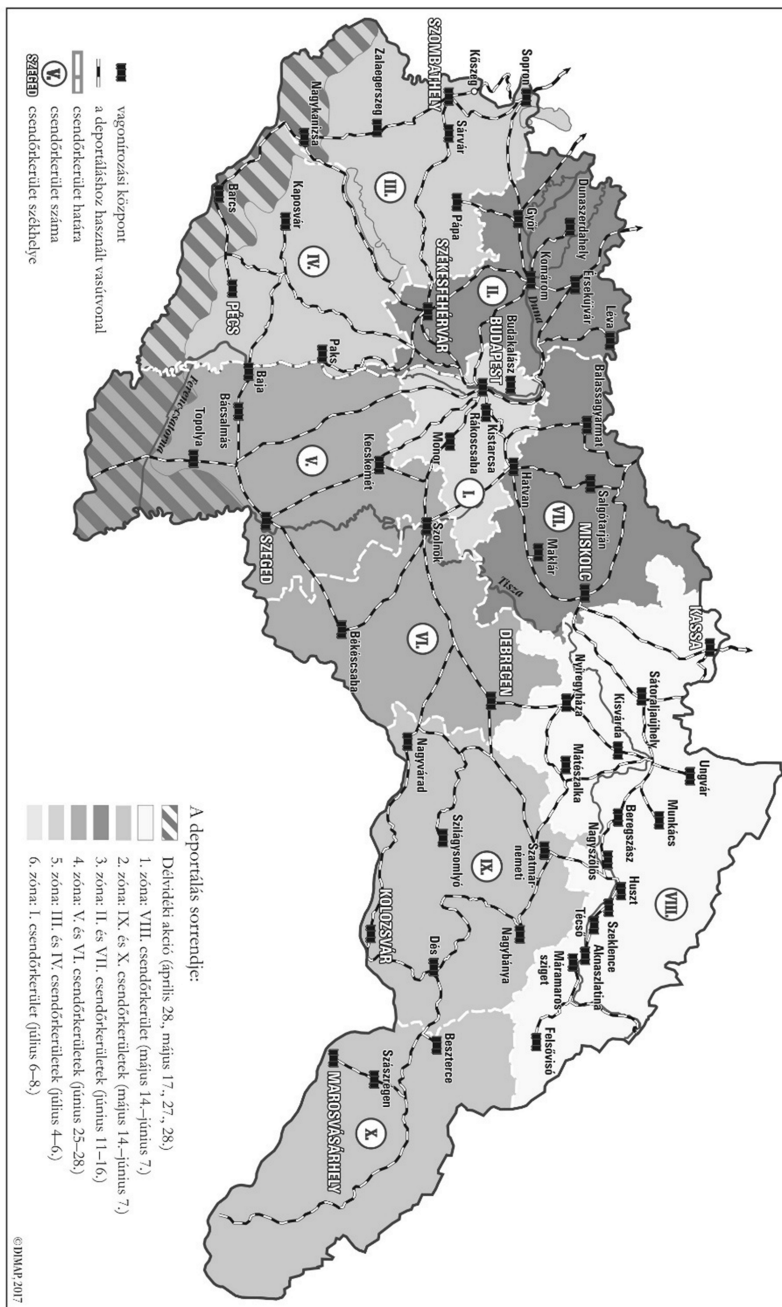
⁶ Lásd: Karsai–Molnár: *A magyar Quisling-kormány*, 762–763.

zsidót akartak deportálni a németek, de „csak” 42 ezret sikerült. Másfél év alatt 42 ezer zsidó! Magyarországon 1944-ben négy nap alatt „sikerült teljesíteni” ezt a létszámot.

A német és a magyar hatóságok a deportálás logisztikai problémáit is könnyedén megoldották. Mik voltak ezek? Az egyik fő kérdés az volt, hogy milyen sorrendben történjen a deportálás. Endre a fővárossal kezdte volna, haladva a vidéki gettók felé. Eichmann fordítva javasolta, korábbi tapasztalatai alapján. Ő győzött. Hat deportálási zónára osztották az országot a csendőrkerületek határainak figyelembevételével, és a tömeges deportálást Kárpátalján kezdték május közepén (lásd az 1. térképet). Másrészt meg kellett tervezni az útvonalat és szervezni a menetrenden kívüli vonatok beépítését a rendszerbe. Ennek érdekében május 4–5-én Bécsben ülészetek az érintett területek vasutasai, Eichmann kollégái és a csendőrség részéről Ferenczy helyettese, Lulay Leó László csendőr százados. A vasúthálózat adottságainak figyelembevételével nagyrészt Kassán keresztül irányították a vonatokat Auschwitz felé. Végül – korabeli szóhasználatnál élve – a „szállítmányokhoz” vagonokra volt szükség. A németek vállalták a deportáló marha- és gabonaszállító vagonok beállítását az állomásokra. A dokumentumok tanúsága szerint a gettókba a gyűjtőtáborokba/vagonírozási központokba a MÁV szerelvényein történt a szállítás. Vita nélkül, baráti légkörben megtárgyalták és megszervezték több száz-ezer ember megjelölését, kifosztását, gettóba zárását, Auschwitzba deportálását. A rendszer működött.

1. térkép

A magyarországi vidéki zsidóság deportálása, 1944. április–július

Forrás: © Molnár Judit

Csakhogy hiába a harmonikus együttműködés, váratlan helyzetek mindig adódhatnak. És Eichmann számára adódtak is, aminek köszönhetően körülbelül 15 ezer embert mégsem Auschwitzba irányítottak, hanem Strasshofba. Az már véletlenek sorának eredménye, hogy miért épp azt a 15 ezer főt és azokból a gyűjtőtáborokból szállították Strasshofba, akikről és amelyekről a továbbiakban szó lesz.

Véletlen, hogy a bécsi polgármester, Hanns Blaschke munkaerőhiánnyal küszködött, ezért június 7-én Kaltenbrunnertől munkásokat kért. Az RSHA vezetője ezért utasította Eichmannnt, hogy néhány szerelvényt ne Auschwitzba irányítsanak, hanem Strasshofba. Majd értesítette Blaschkét, hogy hamarosan négy szállítmánnyal 12 ezer zsidó érkezik, akiknek – becslése szerint – 30%-a munkaképes.⁷

Véletlen, hogy Eichmann ebben az időben tárgyalta a magyar cionisták egyik vezetőjével, Kasztner Rezsővel, aki „német vonalon” próbált emberéleteket menteni. Pénzt, árut, értékeket ajánlott cserébe emberekért.⁸ Eichmann a bécsi munkaerőhiánynak köszönhetően június 14-én hirtelen engedékennyé vált, és hajlandónak mutatkozott 15 ezer vidéki és ugyanannyi fővárosi zsidót „jégre tenni” Strasshof-Bécs környékén.⁹

Kasztnerék – tudván, hogy a megállapodás időpontjában a II. (székesfehérvári) és a VII. (miskolci) csendőrkerületből folyik a deportálás (3. deportálási zóna) – azt remélték, hogy Győr, Komárom környékéről tudnak hitsorsosokat megmenteni. Nem ez történt. A győri és a komáromi „szállítmányok” június 13-án és 16-án haladtak át a kassai állomáson Auschwitz felé.¹⁰

⁷ Randolph L. Braham: *The Destruction of Hungarian Jewry. A Documentary Account*, I–II. New York: World Federation of Hungarian Jews, 1963. II. 184. dokumentum.

⁸ Természetesen Kasztner nem egyedül, magányos hősként vetette fel Eichmann-nak az „üzletet”. Erről bővebben lásd: László Karsai – Judit Molnár (szerk.): *The Kasztner Report. The Report of the Budapest Jewish Rescue Committee, 1942–1945*. Jerusalem: Yad Vashem, 2013. 125–128.; Molnár Judit: Komoly Ottó, Kasztner Rezső és a magyar cionisták embermentő tevékenysége 1944-ben. *Századok*, 147. évf. (2013) 1. sz. 107–129.; Molnár Judit: Embermentés vagy áruvás? A Kasztner-akció szegedi vonatkozásai. In: Frojimovics Kinga – Molnár Judit (szerk.): *Szeged–Strasshof–Szeged. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett” Szegedről deportáltakról, 1944–1947*. Szeged: SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék – Szegedi Magyar–Izraeli Baráti Társaság, 2021. 17–26.

⁹ Karsai–Molnár: *The Kasztner Report*, 146–147. A budapesti zsidók deportálása július elején elmaradt, így nem tudhatjuk, hogy az ő esetükben Eichmann tartotta volna-e a szavát vagy sem. Azt sem tudhatjuk, hogy Bécsben lett volna-e fogadókészség 15 ezer fővárosi zsidóra vagy sem, hiszen a bécsi polgármesternek Kaltenbrunner 12 ezer főt ígért.

¹⁰ Uo., 153–154. A deportálóvonatok – néhány szerelvény kivételével – a kassai vasútállomáson haladtak keresztül. Az állomáson az áthaladó vonatok létszámáról Vrancsik István, aki ebben az időben katonai szolgálatot teljesített a vasútállomás parancsnokságán,

Eichmann-nak persze mindegy volt, hogy honnan indulnak munkára és nem haláltáborba a „kiválasztottak”. Tehát véletlen, hogy az V. (szegedi) és a VI. (debreceni) csendőrkerületből irányítottak vonatokat Strasshof felé június 25–28. között.¹¹ Egyébként az eredeti tervek szerint június 20-án indultak volna a deportálószerelvények erről a területről. Az időpontok módosításának okáról eddig nem kerültek elő dokumentumok, de előfordulhat, hogy ebben része lehetett a bécsi munkaerőigénynek és az Eichmann–Kasztner-tárgyalásnak – az egész strasshofi akció megszervezésének.

Tulajdonképpen véletlen, hogy – mint látni fogjuk – volt idő válogatni a gyűjtőtáborokban, listát készíteni azokról, akik a (nagy valószínűséggel életet jelentő) szerelvényekre kerülhettek.

Véletlen, hogy az egyik kecskeméti vonatot – amelynek Strasshof felé kellett volna haladnia – tévedésből Kassa–Auschwitz felé irányították. Kasztnerék (ha már az előző deportálási zónából nem tudtak vonatirányváltozást elérni) Budapestről, Székesfehérvárról, Miskolcra átvittek a németekkel zsidókat Kecskemétre, remélve, hogy ezzel megmentik őket.¹² Sós Endre újságíró így emlékszik a fővárosból Kecskemétre szállítás körülményeire: „1944. június 18-án vagy 19-én lehetett, amikor »listavezető« lettem egy deportálási transzportban. (...) A 120–150 prominens személyt Csepelről, a Szabolcs utcai, a Columbus utcai táborokból és a Röck Szilárd utcai toloncházból válogatták össze.”¹³ „Kizárólag írók, újságírók és ügyvédek szerepeltek a transzportban. (...) Gyalog hajszoltak bennünket külön csendőri kísérettel a hajnali Budapest utcáin. (...) A Nyugati pályaudvarra vitték a csoportot. Ott kergették marhavagonokba a »szállítmány«-t.”¹⁴

---

feljegyzést készített. A deportálóvonatok listáját először Vadász Ferenc közölte: Nappalok és éjjelek egybefolytak... Titkos feljegyzések kerültek elő a deportáltak számáról és elhurcolásuk időpontjáról. *Kritika*, 17. évf. (1988) 1. sz. 5. Újabb közli: Molnár Judit (szerk.): *Csendőrtiszt a Markóban. Ferenczy László csendőr alezredes a népbíróság előtt*. Budapest: Scolas – ÁBTL, 2014. 320–323.

¹¹ A vonatok indulására lásd: Molnár: *Csendőrtiszt a Markóban*, 310. és Frojimovics–Molnár: *Szeged–Strasshof–Szeged*, 66–67.

¹² Bővebben lásd: Molnár Judit: „Korbácsolás, éhezés, piszoktenger”. A magyar holokauszt és Farkas István utolsó napjai. In: Molnár Judit – Tibori Szabó Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a holokausztról XI*. Sorozatszerk. Randolph L. Braham. Budapest: Múlt és Jövő, 2021. 279–299.

¹³ Sós Endre: *Tanúvallomás*. Budapest: Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, 1962. 34.; uo., 14.

¹⁴ Uő: *Felvilágító arcok. Arcképek, emlékezések*. Budapest: Szépirodalmi, 1965. 101–102.

Ezekben a napokban nem csak a fővárosból szállítottak zsidókat Kecskemétre. Június 23-án este kilenc vagonban 304 főt Székesfehérvárról indítottak el rendőri kísérettel.¹⁵ Ugyanezen a napon Miskolcra is indítottak „szállítmányokat”. A Miskolcra érkezettek egyike szerint „[a] rendőrfelelős azt mondta, hogy meg fogjuk kapni az új beosztásunkat, minket nem fognak deportálni, mert, mint kijelentette: »Az urak a magyar zsidóság színe-java!« (...) A kecskemétiakat azt állították, hogy Ausztriába visznek minket, mert közülük már kiválogattak 2000 embert azzal, hogy Ausztriába viszik őket. Mikor Hatvan felé utaztunk, rájöttünk, hogy utunk célja Lengyelország lesz. Auschwitz akkor még ismeretlen fogalom volt. 3 napos utazás után este érkeztünk meg Auschwitzba.”¹⁶

Tehát véletlen, hogy a szegedi második deportálónvat éppen akkor haladt Kassa felé, amikor észrevették a szerelvények irányítói a hibát. Véletlen az is, hogy éppen ehhez a szegedi szerelvényhez kapcsolták a bácsalmási vonatot, így az közel 6000 emberrel robogott a haláltábor felé. Véletlen továbbá, hogy Felsőzsolcánál lekapcsolták a szerelvény egy részét (a szegedit teljesen és a bácsalmásiból néhány vagon, amelyekben többek közt bajaiak, szabadkaiak is utaztak), és Strasshof felé irányították, míg a többi vagon 2737 fővel Kassára, majd Auschwitzba szállították.¹⁷

A harmadik szegedi vonatba válogatottak egy része véletlenül került a kiválasztottak közé. A fővárosi cionisták – német segítséggel – levelet küldtek a szegedi gyűjtőtábor öt prominensének június 20-án, és három válogatási szempontot adtak meg nekik, amely szerint 3000 főről kellene listát készíteniük azzal a céllal, hogy „a magyar zsidóság sorsán könnyítsenek”. Löw Lipót, a szegedi ötös bizottság egyik tagja 1945 nyarán és őszén úgy emlékezett, hogy „[a]kik erre a listára rákerülnek, azok a levél szerint kimentek volna Erebe”.¹⁸ A levélben három válogatási szempontot javasoltak: 1. sokgyermekes családok, 2. munkaszolgálatosok család-

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára-Kecskemét, IV. 1928/a 1. d. 4. t. sz.n. 1944. Értesítés a székesfehérvári rendőrkapitányságról.

¹⁶ 3192. sz. DEGOB-jegyzőkönyv. A miskolci gettóba „ekkor szedték össze a felvidéki kivételezetteket és munkaszolgálatosokat családjaikkal együtt. Miskolcon mindannyiukat bevagoníroztak, és elszállítottak Kecskemétre.” Lásd még: 3039. sz. DEGOB-jegyzőkönyv. A Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) 1945–1946-ban mintegy 5000 holokauszt túlélővel vett fel jegyzőkönyvet. Ezek többségét egyénileg rögzítették, de „csoportos” jegyzőkönyvek is készültek. 3666 jegyzőkönyvről tudunk jelenleg. Az eredeti példányokat a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár őrzi. Online, anonimálva elérhető 3515 darab, lásd: www.degob.hu (Utolsó letöltés: 2020. aug. 9.)

¹⁷ A kassai listán június 28-i dátummal szerepel a bácsalmási szerelvény. A szegedi első vonat június 26-án haladt át a kassai állomáson Auschwitz felé 3199 fővel.

¹⁸ Erec (héber) ’föld, ország’; ezen Izraelt értik.

jai, 3. olyanok hozzátartozói, akik az egyes hitközségek életében szerepet játszottak (prominensek).¹⁹

Az ötfős szegedi bizottság tagjai úgy döntöttek, hogy a szegediek 1500 szegedi, a hódmezővásárhelyiek 1500 vidéki lakos listáját készítik el. Másnap új parancsot kaptak a német tisztól, aki átadta a levelet: a névsorban csak 2400 fő szerepelhet, és a prominenseken túl csak gyermekek 12 éves korig, felnőttek pedig csak 50 évesektől felfelé vehetők fel. Véletlen, hogy – talán éppen emberségből – adta ki az utasítást erre a válogatásra, hiszen jól tudta, hogy Auschwitzban éppen ők a „veszélyeztetett korosztály”. Június 22-én elkészült a lista, de amikor a tábor lakóinak felolvasták a családok szétválasztását jelentő névsort, óriási pánik tört ki. A pánik láttán a százados visszavonta a vonatlista érvényességét.

Előfordult, hogy a listára véletlenül átkeresztelkedettek neve is felkerült. Az imént idézett Löw a Szegedi Zsidó Hitközség Igazoló Bizottsága előtt azt mondta, hogy kitérteket elvileg nem választottak ki, mert „a MCSZ és minden zsidó közületnek az a felfogása, hogy velünk a kitértek minden közösséget megtagadtak és nem kerülhetnek fel ennél fogva a MCSZ kezdeményezéséből létrejött listára”. Amikor az elnök szembesítette a ténnyel (több nevet is említve), hogy kitértek is kerültek a listára, Löw csak annyit mondott, „nem tudtunk róla, hogy ki voltak térve”.²⁰

Tudjuk, hogy Debrecenben és Szolnokon hasonló listakészítés zajlott, mint Szegeden. A kevés rendelkezésre álló visszaemlékezés szerint azonban Szolnokon azzal a különbséggel történt a válogatás, hogy a hitközségek vezetői nem titokban állították össze a listát, hanem adtak lehetőséget a családoknak, hogy döntést hozzanak, melyik vonatra szállnak fel: arra, amelyik „Németországba” megy vagy amelyik „Lengyelországba”.

Valójában több forrásra lenne szükség, hogy egyértelműen ki tudjuk mondani, az egyik táborban titokban, a másikon nyíltan készítették a listákat. Hiszen mindkét táborban voltak jobban vagy kevésbé jól informáltak. Mindenesetre bizonyosan voltak, akik véletlenül kerültek az első csoportba a szolnoki gyűjtőtáborban. Például az, aki úgy emlékszik: „Amikor megkérdezték, hogy mi legyen, menjünk az első transzporttal, vagy maradjunk a másodikra, én csak annyit mondtam, hogy mindegy, hová megyünk, csak el innen, s mi elmentünk azzal a transzporttal [ti. az elsővel],

¹⁹ Lásd: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, XXXIII-5-c-1. d. 1-6., valamint Frojimovics-Molnár: *Szeged–Strasshof–Szeged*, 121–136. Löw emlékezete szerint Szilágyi Ernő, a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének elnöke írta a levelet.

²⁰ Yad Vashem Archives, JM/31030, Szegedi Zsidó Hitközség Igazoló Bizottságának iratai, 1945. augusztus 9-i jegyzőkönyv, 2106–2107.

amit Strasshofba vittek.”²¹ Június 25-én este 10 órakor indult Szolnokról Strasshof irányába az első vonat. A vagonírozást a magyar hatóságok kizárásával az SS hajtotta végre.²² A többieket magyar csendőri és rendőri segítséggel 28-án terelték a vagonokba, majd indították Hatvan–Miskolc–Kassa útvonalon Auschwitz felé.²³

A legkevesebbet a debreceni vonatokról tudjuk. Ötöt indítottak innen: kettőt Strasshofba, hármat Auschwitzba. Véletlen, hogy valójában ebben a táborban nemcsak a tervezett településekről gyűjtötték össze a zsidókat, hanem Békés megyéből is érkeztek megközelítően 1300-an. Ferenczy jelentéseiből tudjuk, hogy a békéscsabai gyűjtőtáborban maximum 3500 fős létszámmal számoltak.²⁴ Ellenben a beszállítások során kiderült, hogy jóval többen érkeztek ide. Talán a túlszűfolttságot megoldandó, talán mert csak egy vonattal számoltak Békéscsabán,²⁵ több Békés megyei település zsidó lakosát Békéscsabára irányították ugyan, de innen továbbvitték őket Debrecenbe. Ennek az átirányításnak köszönhetően véletlenül több mint 600-an strasshofi szerelvényre kerültek. Amint egy tótkomlói visszaemlékező elmondta: „Hajnalban bevagoníroztak, és vittek minket Békéscsabára (...). A gyűjtőtáborban a zsúfoltságban, a latrinák között bármelyik pillanatban járvány törhetett ki, s amikor hallottuk, hogy indul egy szerelvény, akkor én rögtön szóltam Katónak, hogy menjünk el együtt. (...) mentünk Debrecenbe, utána pedig tovább. (...) Egyszer, éjfél felé megállt a szerelvény, szirénazúgás közepette holtvágányra toltak bennünket. (...) Azután visszavittek Debrecenbe, ismét motozás (...) Majd megint belöktek minket egy vagonba és mentünk Strasshofba.”²⁶

Persze a Strasshofba irányítottak nem üdülőtáborba kerültek (ennek részleteiről Frojimovics Kinga és Kovács Éva kutatásai nyomán egyre többet tudunk),²⁷ mégis lényegesen nagyobb volt a túlélési arány, mint Auschwitzban. A strasshofi gyűjtőlágerben 15 011 magyar zsidót vettek

²¹ Gábor Józsefné Grünfeld Teodóra visszaemlékezése. In: Balogh István: *Békés békétlenség. A Békés megyei zsidók története*. Tótkomlós–Budapest: szerzői kiadás, 2007. 281.

²² A szolnoki vagonírozásról lásd a Ferenczy Lászlóhoz 1944. június 24–28. között intézett csendőrijelentéseket. Közli: Molnár Judit: Az embertelenség precizitása. Csendőrijelentések Ferenczy Lászlónak a szolnoki zsidó gyűjtőtáborról. In: Randolph L. Brahm (szerk.): *Tanulmányok a holokausztról X*. Budapest: Múlt és Jövő, 2019. 139–144.

²³ A szolnoki második vonat június 29-én haladt át a kassai állomáson Auschwitz felé 2038 fővel.

²⁴ Lásd: Molnár: *Csendőrtiszt a Markóban*, 309.

²⁵ A békéscsabai vonat június 27-én haladt át a kassai állomáson Auschwitz felé 3118 fővel.

²⁶ Balogh: *Békés békétlenség*, 272–273.

²⁷ Lásd e kötetben tanulmányaikat.

nyilvántartásba. Fertőtlenítették őket, majd megkezdődött a rabszolgavásár. Többségüket Bécsben és környékén dolgoztatták különböző gyárakban, üzemekben, fűrésztelepen, mezőgazdasági birtokokon. Ugyanakkor az első napokban a sokgyermekes anyákat különválasztották, és elszállították Auschwitzba. Velük együtt ugyanez a sors várt a szentesi fiúárvaház tizenkét gyermekére is.²⁸ Mégis talán igaz lehet a véletlenek sorozatán keresztül Strasshofban „jégre tett” 15 ezer deportáltra az a megállapítás, amit a Szegedről elszállítottokról mondott Pap Róbert, a szegedi Zsidó Tanács elnöke 1945 novemberében: az első transzporttal Auschwitzba szállítottak közül alig néhányan jöttek haza, a két strasshofi transzportból el- lenben kb. 75%.²⁹

Összegzés

Tanulmányom nem változtatja ugyan meg a magyar holokausztra vonatkozó alapismereteinket, mégis árnyalja a képet. Írásommal bővebb rálátást igyekeztem adni arról, hogy milyen véletleneken múlt egy-egy személy vagy család sorsa 1944-ben. Láthattuk, mennyire nem vették ember-számba azokat, akiket zsidónak minősítettek sem magyar, sem német részről. Nem emberek utaztak Magyarországról a Német Birodalomba, hanem szállítmányokat gyömöszöltek marha- vagy gabonaszállító vagonokba darabszámra. Eichmann talán még csalódott is volt, amiért a 15 ezer „darabos” szállítmányt valóban munkára kellett irányítania. Ezekon a szerelvényeken talán igaz is volt a felirat, hogy „munkáskitelepülés”.

---

²⁸ 3192. sz. DEGOB-jegyzőkönyv, valamint Csillag Edit géppel írt visszaemlékezése a második világháború után. Közli: Frojimovics–Molnár: *Szeged–Strasshof–Szeged*, 77–78. Az eredeti irat 2002. március 24-én került árverésre 264. számon a Magyarországi Judaika Aukción. Az irat fénymásolatban a szerző birtokában.

²⁹ Lásd: 3560. sz. DEGOB-jegyzőkönyv. Közli: Uo., 115–120.